

ÓZBEKSTANNIŇ TAWLI AYMAQLARINDA TURIZMNIŇ REKREACIYALIQ POTENCIALI HÁM RAWAJLANIW PERSPEKTIVALARI

Paraxatova Dilnora

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti 4a-turizm studenti

Turganbaeva Nodira

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti 4a-turizm studenti

Jumanazarov Oserbay

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti "Ekonomika, turizm ham biznesi
basqariw" kafedrası docenti

Razbaev Sayful

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti assisenti, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18847219>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 24-fevral 2026 yil

Ma'qullandi: 26-fevral 2026 yil

Nashr qilindi: 28-fevral 2026 yil

KEYWORDS

*rekreaciya, taw turizmi,
balneologiya, landshaft,
ekologiya, speleoturizm,
investiciya, infrastruktura.*

ABSTRACT

Usı maqalada ÓzbekstanniŇ tawlı aymaqlarınıŇ rekreaciyalıq potencialı talqılanadı. Ásirese, tábiyy-geografiyalıq faktorlar, balneologiyalıq resurslar, landshaft-estetikalıq qásiyetler, tariyxıy-mádeniy estelikler hám sport turizmi imkanıyatları bir-biri menen tıǵız baylanısta analizlenedi. Sonday-aq, turizm infrastrukturasını rawajlandırıw, ekologiyalıq turaqlılıqtı támiyinlew hám xalıqaralıq bazarda básekige shıdamlılıqtı arttırıw máseleleri kórip shıǵıladı.

Házirgi kúnde ekonomikanı diversifikaciyalaw, yaǵnıy jańa tarmaqlardı rawajlandırıw strategiyalıq áhmiyetke iye bolıp barmaqta. Ásirese, xalıqtıń salamat dem alıwına bolǵan talap artqan bir waqıtta rekreaciyalıq resurslardan aqılǵa muwapıq paydalanıw eń nátiyjeli baǵdarlardan biri bolıp tabıladı. Solay etip, tawlı aymaqlardı rekreaciyalıq ózlestiriw tek turizm tarawın emes, bálkim aymaqlardıń sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıwın da támiyinleydi. Biraq, sońǵı izertlewlerde tiykarınan tawlardıń tábiyy-geografiyalıq ózgeshelikleri súwretlengen bolıp, turizmniŇ kompleks rawajlanıw perspektivaları tolıq ashılmaǵan. Demek, bul másele ilimiy hám ámeliy jaqtan tereń talqlawdı talap etedi.

Ózbekstan sharyatında basqa da rekreaciyalıq jumıs túrleri menen bir qatarda turizm industriyasın rawajlandırıw barlıq tábiyy-ekonomikalıq zonalar bóliminde miynetke jaramlı xalıqtıń bántligi mashqalasın tabıslı sheshe aladı. Bizge belgili, Evropa, Qubla-batis Aziyanıń kóplegen mámleketlerinde turizm industriyası ekonomikanı rawajlandırıwdıń tiykarǵı baǵdarlarınan biri bolıp esaplanadı [1].

Tawlı rayonlardıń ekonomikalıq rawajlanıwı hám olardıń aymaqlıq miynet bólistirilwindegi eń áhmiyetli wazıypaların orınlaw ilajların ámelge asırıw xalıqtıń tawlardan tegisliklerge kóship ketiwin saplastırıw ilajlarisiz múmkin emes. ÓzbekstanniŇ tawlı rayonlarınıń depopulyaciyasınıń aldın alıw boyınsha belsendi sociallıq hám ekonomikalıq siyasat jana jantasıwlar tiykarında, atap aytqanda, ĞMDA hám shet ellerde toplanǵan tawlardı xojalıq jaqtan ózlestiriwdi planlastırıw tájiriyesi tiykarında qurılıwı kerek. Iri kán sanaatı hám gidroenergetika komplekslerin shólkemlestirgen halda tawlı aymaqlardı industriallastırıw

miynetke jaramlı xalıqtıń úlken aǵımın talap etedi. Onıń normal jınıs-jas strukturasını jaratıw, sonday-aq, aymaqlardı ózlestiriwdiń intensiv formalarında olardıń ekonomikalıq nátiyjeliligin arttırıw maqsetinde rawajlanǵan kurort-turizm xojalıǵın shólkemlestiriw kerek.

Tegisliklerde ekologiyalıq ortalıq jaǵdayınıń keskinlesip atırǵan mashqalaları, iri qalalarda qorshaǵan ortalıqtıń pataslanıwı tawlarda kurort-turizm obyektlerin qurıw zárúrligin talap etpekte. Orta Aziya regionında bul mashqalalar jaz máwsiminde ıssı hám ıssı hawa rayınıń tegisliklerde húkim súriwi hám soǵan sáykes dem alıw imkanıyatlarınıń sheklengeni menen de keskinlesip barmaqta. Nátiyjede házirgi waqıttıń ózinde dem alıs kúnleri xalıq tábiyǵıy túrde tawǵa shıǵıp ketpekte. Onıń tártipsizligi tábiyiy ortalıqqa úlken ziyán keltiredi. Al, tawlardıń stixiyalıq rekreaciyalıq ózlestiriliwine xalıq aralıq áhmiyetke iye bolǵan iri rekreaciyalıq bazanı jaratıw qarama-qarsı qoyılıwı múmkin. Mádeniyat hám kurort-turizm obektlerine xızmet kórsetiw tarawındaǵı jumıslar Orta Aziya respublikalarınıń tez ósip baratırǵan xalqınıń jumısın qollanıw imkanıyatların sezilerli dárejede keńeytiwi múmkin edi [5, 74-81].

Ózbekstan taw aymaqları tábiyiy sharayatınıń eń xarakterli tárepleri, onıń aymaqları hám bálentlik zonaları tábiyiy-geografiyalıq ortalıǵınıń ózgesheliklerin belgilewshi tárepleri bul jerde taw aymaǵınan rekreaciyalıq paydalanıw imkanıyatlarınıń júdá úlken ekenliginen kelip shıǵadı. Bul jerde hárbir tawlı aymaqta jer sharınıń derlik barlıq landshaft zonaları - tipik qurǵaq subtropiklerden baslap, máńgi muz hám qarlarǵa shekem bar. Ótkerilgen izertlewler sonı kórsetedi, Ózbekstannıń tawlı aymaqlarında rekreaciya resurslarınan paydalanıw hám turizmdi rawajlandırıwdıń tiykarǵı faktorları qolaylı taw klimat sharayatları: taw toǵayları hám alp otaqlarına ie taw hám bálent taw zonaları, qurǵaq klimat hám taza hawa, ozon hám hawanı hár qıylı kesellik tarqatıwshı mikroblardan tazalaytuǵın fitonsidli ushıwshı birikpeler bolıp esaplanadı. Qolaylı temperatura sharayatları hám quyash nurınıń organizm ushın optimal bolǵan dawamlılıǵı salıstırmalı

Ózbekistannıń tawlı aymaqlarınıń rekreaciyalıq imkanıyatları belgili Jer Orta teńizi aymaqlarınan qalıspaytuǵın ıǵallılıq hám basqa klimat faktorları bul jerde úlken klimat emlew hám dem alıw orayların shólkemlestiriw imkanıyatın jaratadı.

Bálent hám orta tawlardıń taw aldı tegislikleri hám oypatlıqları menen úyleskenligi, taw landshaftlarınıń ústinligi tábiyattı súyiwshiler, turistler hám izertlewshilerdi ázelden bul jerge tartqan. Bul jerde eleǵe shekem insan tárepinen az tásirengen tábiyiy landshaftlar ústinlik etedi, olardıń transport baylanısları jaqsı rawajlanǵan sanaat oraylarına (Tashkent, Fergana, Qoqan, Jizzax, Samarqand hám t.b.) jaqınlıǵı keleshekte bul jerde Orta Aziyanıń eń iri rekreaciya komplekslerin jaratıw imkanıyatın beredi. Ózbekstan Oraylıq Aziya mámleketleri arasında turizm industriyasınıń rawajlanıw dárejesi boyınsha jetekshi mámleketlerden biri ekenin atap ótiw kerek. Bul mámleket óziniń tábiyatı, dúnyaǵa belgili arxitekturalıq, kórkem, tariyxıy hám diniy estelikleri menen sırt ellerde úlken qızıǵıwshılıq oyatıp kelmekte.

Ótkerilgen izertlewlerge muwapıq, Ózbekstan aymaǵı úlken rekreaciyalıq potencialǵa (10 procentten joqarı) iye. Ásirese, respublikanıń tawlı aymaqları biybaha hám az úyrenilgen balneopievalıq emlew mineral bulaqları hám balshıqlarına, emlew-klimat hám sport-salamatlandırıw orınlarına ie. Házirgi waqıtta respublika aymaǵında 300 den aslam mineral bulaqlar hám 200 den aslam ashılǵan qudıqlar anıqlanǵan, 30 ılay hám shor kóller qazıp shıǵarılǵan. Bunnan tısqarı, tallaw hám landshaft-rekreaciyalıq bahalaw nátiyjesinde júz mınlaǵan gektar rekreaciyalıq hám turistlik tartımlı aymaqlar anıqlanǵan.

Ózbekstan mineral suwlarǵa bay ekenligin atap ótiw kerek. Bul jerde balneologiyada qollanilatúǵın vodorod sulfidli, yodli, radonlı hám kúshsiz minerallasqan siltili termomineral suwlar anıqlanǵan [4, 76-88].

Fergana hám Surxandárya oypatlıqlarında vodorod sulfidli suwlar keń rawajlangan. Fergana alabında joqarı koncentraciyalı vodorod sulfidli suwlarıń onnan artıq kánleri anıqlanǵan.

Joqarı koncentraciyalı vodorod sulfidli suwlarıń dárilik qásiyetleri vodorod sulfidtiń koncentraciyası, minerallasıwı hám tiykarǵı ionlı-duzlı quramı boyınsha Kavkazdaǵı keń belgili vodorod sulfidli suwlardan (Sochi, Maseta, Talga, Surxana hám basqalar) qalıspaydı.

Eń úlken qızıǵıwshılıq tuwdıratúǵın Shimion kániniń (Fergana oypatlıǵı) vodorod sulfidli suwları bolıp, onıń emlew suwları rezervi 1000 ornlıq kurort qurılısın támiyinley aladı ("Sredazgeolminvoda" maǵlıwmatı boyınsha). Sanatoriy-kurort qurılısı tarmaǵın bunnan bılay da keńeytiwdi Ándijan, Arqa Sox kánleriniń, Shorsıw, Polvontosh, Xojiobod kánleriniń mineral suwları tiykarında dawam ettiriw kerek.

Surxandárya oypatlıǵında vodorod sulfidli suwlar júdá minerallasqan, tiykarınan xlorid-natriyli. Termal suwlar joqarı basımlı, qudıqlardıń óz-ózinin aǵıwı 6-14 l/sek. Bul jerde Úshqızıl, Qoqaytı, Lalmikor, Jayranxana, Xaudag kánleri belgili. Jayranxan káni úlken ámeliy qızıǵıwshılıq oyatadı. Olardıń tiykarında "Jeyranxana" wálayatlıq balneologiyalıq stacionarı shólkemlestirildi. Ájayıp tábiyiy sharayatta anıqlanǵan vodorod sulfidli suwlar tek ǵana Ózbekstan emes, al Orta Aziya ushın da balneologiyalıq emlewxanalardıń rawajlanıw perspektivasın tolıq támiyinley alatuǵının atap ótiw kerek.

Chortoq hám Namanganniń yodlı mineral suwları úlken qızıǵıwshılıq oyatadı. Chortoq mineral suwları ximiyalıq elementlerdiń birigiw kompleksi boyınsha úlken ámeliy qızıǵıwshılıq oyatadı. Bul suwlar tiykarında "Chortoq" dem alıw orayı jumıs alıp barmaqta.

Ózbekstan aymaǵında radonlı suwlar az úyrenilgen. Radon muǵdarı boyınsha eń bay derekler Shatqala-Qurama taw massiviniń derekleri esaplanadı. Chotqol taw dizbeginiń jariqlı granitleri arasında jaylasqan Ar-Slan-bulaq bulaǵınıń termal radioaktiv suwları úlken qızıǵıwshılıq oyatadı. Bulaqtıń suwı 38°S termal, sulfat-natriyli, radonniń muǵdarı 50 eman/l.

Shaximardon kurortı aymaǵında radon muǵdarı 27-81 eman/l ge shekem bolgan derekler belgili. Kúshsiz minerallasqan siltili termomineral suwlar Fergana, Zarafshan oypatlıǵı hám Tashkent átirapındaǵı taw aldı aymaqlarında rawajlangan.

Tashkent rayonında mineral suwlar 800 m den 2080 m ge shekemgi tereńliklerde ashıladı. Suwları basımlı, ózi aǵatuǵın, quyar jerindegi temperaturası +42 +67°C. Mineralizaciyası 0,5 - 0,9 g/l. Bul suwlarıń ekspluataciyalıq qorları tastıyqlanǵan; Tashkent qalası rayonu ushın GKZda (25 jil dawamında ózi aǵatuǵın suw alıw shárti menen) 1445 m³/sutkanı quraydı. Bul suwlar tiykarında balneologiyalıq stacionarlar, Chinabad sanatoriyası, "Botanika" sanatoriyası jumıs alıp barmaqta. Bunnan tisqari, siltili suwlar shiyshege quyıw ushın keń qollanıladı hám "Tashkent mineral suwı" sıpatında satıladı.

Zarafshan oypatlıǵında az minerallasqan siltili suwlar Nagornaya st. janında 140 m den 602 m ge shekem terenlikte ashılǵan. Suw natriy sulfat-xloridli, minerallasıwshısı 1,02-1,04 g/l, temperaturası 25-45°. Suwda az muǵdarda brom bar. Qudıqlardıń ózin-ózi tógiwdegi ónimi 18-20 l/sek. Suw Samarqand wálayatı densawlıqtı saqlaw bóliminiń balneologiyalıq emlewxanasında emlew sıpatında qollanıladı.

Solay etip, balneologiyalıq turizm respublikanı Orta Aziyada salamatlandırıw orayı etip qalıplestiriw imkaniyatına iye.

Zamin milliy bağı taw turizminiń eń perspektivalı zonalarınıń biri bolıp esaplanadı. Birinshiden, bul aymaqta arsha toǵayları hám sulıw saylar turistlerdi ózine tartadı. Ekinshiden, Supa platosı qısqı sport túrleri – taw changısı, biatlon hám alpinizm ushın qolaylı. Úshinshiden, park aymaǵında ekologiyalıq sayaxatlar hám bilimlendiriw marshrutların shólkemlestiriw múmkin. Demek, sport hám ekologiyalıq turizm region ekonomikasına sezilerli qosımsha daramat keltire aladı.

Zarafshan taw dizbegi karst formaları menen belgili . Aman-Qutan úngiri paleolit dáwirine tiyisli estelik bolıp, bilimlendiriw turizmi ushın áhmiyetli . Qırqtaw platosındaǵı karst shaxtaları speleologiyalıq ekspediciyalar ushın qolaylı. Sonday-aq, bul jerde ilmiy-ekspediciyalıq turizmni rawajlandırıw múmkin.

Sarmishsay petroglifleri Orta Aziyadaǵı eń bay petroglif komplekslerinen biri bolıp esaplanadı. Bir jaǵınan, bul estelikler tariyxıy hám mádeniy qımbatqa iye. Ekinshi jaǵınan, olar xalıqaralıq turistlerdi tartıw imkaniyatına iye. Sonıń ushın, tariyxıy turizm ekonomikanıń perspektivalı baǵdarına aylanadı.

Biraq rekreaciyalıq zonalarda infrastrukturanıń jeterli rawajlanbaǵanı hám stixiyalıq dem alıw antropogen basımın arttıradı. Sol sebepli, rekreaciyalıq júk normativlerin belgilew hám monitoring sistemasın engiziw zárúr. Sonday-aq, landshaft sıyımlılıǵın anıqlaw, qorǵaw rejimlerin kúshlendiriw hám ekologiyalıq bilimlendiriw jumısların alıp barıw gerek.

Ekonomikalıq hám strategiyalıq perspektivalarǵa tómendegilerdi kirgiziw múmkin. Birinshiden, turizmdi transport, baylanıs hám sawda tarmaqları menen integraciyalı rawajlandırıw zárúr. Ekinshiden, sirt el investiciyaların tartıw arqalı iri rekreaciyalıq kompleksler jaratıw múmkin. Úshinshiden, xalıqaralıq tájiriye kórsetkenindey, taw kurortları joqarı fond qaytıwı beredi. Máselen, Borjomi rayonında taw rekreaciyası region ekonomikasına sezilerli payda keltirgen. Demek, bul tájiriyebeni Ózbekstan sharayatına maslastırıw múmkin.

Juwmaq. Solay etip, Ózbekstan tawlı aymaqları klimathıq, balneologiyalıq, sportlıq hám tariyxıy resursları menen júdá bay. Biraq, bul potentsialdı tolıq iske asırıw ushın infrastruktura, investiciya hám ekologiyalıq turaqlılıq masalaların kompleks túrde sheshiw gerek. Demek, ilimiy tiykarlanǵan rejlestiriw, xalıqaralıq standartlarǵa muwapıq kurort-turizm komplekslerin jaratıw hám ekologiyalıq monitoring sistemasın engiziw arqalı Ózbekstan Orta Aziyada jetekshi rekreaciyalıq orayǵa aylanıwı múmkin.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Алибеков, Л. А. (1991). Полоса жизни: между горами и пустынями. Наука.
2. Алибеков, Л. А. (1983). Ландшафты и типы земель Зарафшанских гор и прилегающих равнин. Ташкент, «Фан», 189.
3. Гвоздецкий, Н. А. (1960). Плато Кырктау—классический пример карстового района. Узб. геол. журн, (5).
4. Климчук, А. Б., Стотляну, А. Б., & Ломаев, А. А. (1979). Карстолого-спелеологические исследования плато Кырктау (Зарафшанский хребет). Изв. ВГО, 111(1979), 76-88.
5. Кобахидзе, Э. Л. (1994). Социально-экономических и экологических проблемы горных стран. «Изв. АН СССР», серия географическая, (6), 74-81.

6. Марковский, А. П. (1937). Западная часть Туркестанского хребта. В сб. «Геология Узбекской ССР». Том 11. М. П. Изд. Ком. наук Узбекской ССР, 19376.

INNOVATIVE
ACADEMY